

УДК 908(477.5)

DOI: 10.31376/2411-5177-2024-8-97-105

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ЗАПОВІДНИКИ – ЦІННІ ПАМ'ЯТКИ ПРО МИНУЛЕ СІВЕРЩИНИ

Голуб Анжеліка

аспірантка та асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
м. Глухів, Україна

e-mail: kolienkoanzelika@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5366-8561>

Анотація. Сіверщина – це регіон, у межах якого знаходяться Чернігівська та Сумська області України. Він має важливе значення для української історії, оскільки тут проходили різноманітні історичні події та формувалися культурні ідентичності. **Мета статті** полягає в комплексному дослідженні цінності історико-культурного заповідників Сіверщини, зокрема їх історій заснування, структурних об'єктів, напрямків діяльності, ролі в збереженні та популяризації регіональної історії. **Методи.** Методологія наукової статті побудована на принципах науковості, історизму. Використані загальнонаукові методи емпіричного та теоретичного дослідження задля вивчення історій заповідних комплексів регіону, мети їх функціонування. **Наукова новизна.** У статті осмислені поняття «історичне краєзнавство», «край», «музей», «історико-культурний заповідник». З'ясовано значення історико-культурних заповідників у збереженні пам'яток Сіверщини. **Результати дослідження.** Проаналізовано історії заснування осередків культури регіону, а саме: Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» (1967 р.), Національного історико-культурного заповідника «Качанівка» (1981 р.), Державного історико-культурного заповідника в м. Путивлі (1986 р.), Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» (1990 р.), Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця» (1993 р.), Національного заповідника «Глухів» (1994 р.), Історико-меморіального музею-заповідника «Ганнина пустинь» (2002), Історико-археологічного музейного комплексу «Древній Любеч» (2008). Описано їх структурні об'єкти, напрямки діяльності. З'ясовані основні проблеми заповідників Чернігівщини та Сумщини. Зроблено огляд ключових способів вирішення складнощів у функціонуванні таких установ. **Висновки.** У сучасному світі, де глобалізація загрожує унікальним культурним традиціям, важливо підтримувати та розвивати ці інституції, аби вони залишалися «живими свідками» багатой історії нашого краю.

Ключові слова: історичне краєзнавство, край, історико-культурні заповідники, Сіверщина, пам'ятки.

Постановка проблеми. Сіверщина – це територія, розташована на північному заході України, унікальний регіон нашої держави, котрий славиться своєю багатой історією та культурною спадщиною. Тут у різні часи відбувались численні історичні події, що лишили свій слід у пам'ятках архітектури, традиціях і звичаях місцевого населення. Історико-культурні заповідники Сіверщини нині відіграють важливу роль у збереженні цієї спадщини, адже вони не лише охороняють пам'ятки, а й сприяють їх дослідженню та популяризації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «історичне краєзнавство», «край», «музей», «історико-культурний заповідник» осмислили В. Бугрій, О. Кашаба, А. Колієнко [5, с. 31–34; 6, с. 26–28]. Значення історико-культурних заповідників у пам'яткоохоронній роботі Сіверщини описали В. Буренко, С. Гаврилюк, С. Жукова, О. Заліський, С. Зозуля тощо [1; 10, с. 3–4]. Законодавча діяльність осередків культури відображена в законах: «Про музеї та музейну справу» від 29 червня 1995 р., «Про охорону культурної спадщини» від 08 червня 2000 р. [3; 4].

Мета статті – висвітлення ролі історико-культурних заповідників Сіверщини в збереженні історичних пам'яток регіону; огляд хронології заснування та напрямків діяльності осередків культури; з'ясування основних проблем заповідників Чернігівщини та Сумщини.

Виклад основного матеріалу. Краєзнавство – це форма дослідження особливостей певного краю (соціально-економічних, політичних, культурних тощо). Край, у свою чергу, є конкретною територією, що вивчається професійними істориками чи любителями історії. Зауважимо, що історичне краєзнавство є потужним важелем для збереження звичаїв і традицій регіонів, популяризації історії, пробудження національної ідентичності в соціумі [5, с. 31–33; 6, с. 26–27].

Музеї та історико-культурні заповідники також виконують важливі функції, зокрема збереження та популяризацію культурної спадщини, але мають різні підходи, цілі та структури. Музеї зазвичай є інституціями, котрі зосереджуються на виявленні, зберіганні, дослідженні та експонуванні предметів мистецтва, археології, історії. Їх наукові співробітники організують культурні заходи, що дозволяє відвідувачам дізнаватися про різні аспекти людської діяльності та культури. Музеї можуть бути спеціалізованими (наприклад, мистецькі чи природничі) або універсальними, що охоплюють широкий спектр тем. Історико-культурні заповідники є цілими територіальними комплексами, котрі охоплюють не лише окремі будівлі чи експонати, а й цілі культурні ландшафти, архітектурні ансамблі, природні об'єкти та історичні пам'ятки. Заповідники часто мають на меті збереження не лише матеріальної спадщини, а й нематеріальних аспектів культури, таких як традиції, звичаї та місцеві практики. Вони можуть включати в себе музеї як складову частину, але їх основна мета – забезпечення цілісного збереження культурної спадщини в контексті історичного середовища. У той час як музеї зазвичай функціонують у межах міст і мають більш формалізовану структуру, заповідники часто розташовані в природних або історичних локаціях. Обидва типи установ сприяють освіті та культурному розвитку суспільства, проте їхній фокус і методи роботи можуть суттєво відрізнятися, що робить їх унікальними в своїй ролі в охороні культурної спадщини [1; 3; 5, с. 31–33; 6, с. 26–27].

Сіверщина має давню тисячолітню історію. Цей край був заселений ще в доісторичні часи, про що свідчать археологічні знахідки. Протягом століть тут проходили численні війни, зміни влади та культурні впливи, що сформували унікальну ідентичність регіону. Кожен період залишив свої сліди, котрі можна

знайти в архітектурних пам'ятках. На сьогодні всі вони знаходяться під охороною історико-культурних заповідників, які виконують кілька ключових функцій:

1. Охорона пам'яток. Заповідники забезпечують збереження архітектурних, археологічних і культурних об'єктів від руйнування. Це особливо важливо для регіонів із багатою історією, на зразок нашого, де багато пам'яток можуть бути під загрозою через природні катастрофи, російсько-українську війну, людську діяльність.

2. Наукові дослідження. Такі осередки культури стають базою для наукових досліджень у різних галузях, зокрема історії, археології, етнографії. Учені мають можливість вивчати матеріали, що зберігаються в заповідниках, відкривати нові сторінки історії регіону.

3. Освітня діяльність. Наукові співробітники таких культурних установ проводять екскурсії, лекції, майстер-класи, квести для відвідувачів різного віку. Це сприяє популяризації знань про історію та культуру Сіверщини серед широкої аудиторії.

4. Туризм. Історико-культурні заповідники приваблюють туристів, що сприяє розвитку місцевої економіки, адже приносить непоганий прибуток. Зараз із цим аспектом складнощі, адже повномасштабна війна в Україні унеможливила все це. Екскурсії та інші заходи нині віртуальні (за допомогою сучасних додатків і програмного забезпечення) [3; 4; 10, с. 79–83].

На території Сіверщині розташовано 8 значущих історико-культурних заповідників, які заслуговують на увагу. Найперший – Національний архітектурно-історичний заповідник «Чернігів стародавній», було засновано 1967 р. У населення міста й області поживався інтерес до проблем збереження, реставрації унікальної архітектурної спадщини Чернігова, одного з найстаріших міст України, на тлі післявоєнної відбудови. Заповідник об'єднав під своєю опікою такі важливі ділянки, як давньоруський Дитинець, залишки Благовіщенської церкви XII ст., частину давньоруського Третьяка з фундаментами давньоруської церкви та будівлю Катерининської церкви, Єлецький монастир, Свято-Троїцький Іллінський монастир, Іллінську церкву та Антонієви печери, П'ятницьку церкву. Нині під охороною осередку культури знаходиться 26 пам'яток архітектури та містобудування. Станом на 2016 р. ним зібрано 116412 експонатів, які формують 14 фондів колекцій (археологічна найбільша) [8; 10, с. 5–26].

Національний історико-культурний заповідник «Качанівка» був заснований в 1981 р. Його історія починається з 70-х рр. XVIII ст., коли тут було зведено палац для графа П. Румянцева-Задунайського (генерал-губернатор Малоросії, президент Малоросійської колегії). Згодом садибу було продано поміщику Г. Почечі, а від нього успадкував маєток його син від першого шлюбу – Г. Тарновський. Одним із останніх власників палацу був мільйонер-цукрозаводчик П. Харитоненко. 1919 р. садиба перейшла в підпорядкування Чернігівського губернського відділу освіти. 1925 р. сюди переводять Ніжинський дитячий будинок із близько 500 сиротами. У 1941–1943 рр. тут розміщувалась військова школа для дітей з німецьким корінням. Наприкінці Другої світової війни комплекс встиг ще побути госпіталем для радянських військових. У 1953–

1981 рр. палац зробили санаторієм для хворих на сухоти. У 1970-х рр., усвідомлюючи значення цієї архітектурної пам'ятки, було прийнято рішення про створення заповідника (1981 р.). Це дало можливість не лише зберегти палац і парк, а й відновити їх, перетворивши на важливий культурний центр, де проводяться виставки, фестивалі та наукові конференції. Нині наукові співробітники заповідника пропонують відвідувачам 4 екскурсійних маршрути, щоб оглянути 15 різних об'єктів [8; 10, с. 27–35].

Комунальний заклад Сумської обласної ради «Державний історико-культурний заповідник у м. Путивлі» був заснований в 1986 р. Це рішення стало результатом тривалої боротьби за збереження пам'яток архітектури та історії міста, котре славиться своєю давньою історією та численними археологічними знахідками. Путивль відомий ще з часів Київської Русі як важливий торговий та військовий центр. Після Другої світової війни багато пам'яток були знищені та занедбані. У 1980-х рр. активізувалися дослідження та бажання місцевих зберегти культурну спадщину, що призвело до створення заповідного комплексу. Він об'єднав під своєю опікою численні археологічні пам'ятки, церкви та інші об'єкти, що свідчать про багатий історичний шлях Путивля. Нинішні складові заповідника: Путивльський краєзнавчий музей (філія заповідника), Музей партизанської слави, Музей зброї та військової техніки, Музей монументального мистецтва тоталітарної доби «Парк тоталітарного періоду» в Спадщанському лісі, Музей горюньської культури (відділи) та сектор заповідника – Монумент «Дзвін скорботи» в с. Нова Слобода. Територія осередку культури складає 225 га, з яких 72 га в місті, а ще 153 га в Спадщанському лісі, що за Путивлем. У осередку культури під охороною держави знаходяться 35 пам'яток (18 архітектурних, 10 історичних, 3 археологічних, 4 монументального мистецтва). На 1 січня 2017 р. фондова колекція заповідника складає 23,5 тис. предметів [7; 10, с. 36–47].

Створення Новгород-Сіверського історико-культурного музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім» стало можливим завдяки зусиллям місцевих краєзнавців і культурних діячів, які прагнули зберегти пам'ять про видатне літературне надбання «Слово о полку Ігоревім» XII ст. та популяризувати його серед широкої аудиторії. Комплекс був заснований в 1990 р. Першим директором став С. Воїнов, а заклад було відкрито на території Спасо-Преображенського монастиря. Краєзнавчий музей ввійшов до заповідника, як один із відділів. Зараз фонди культурного осередку нараховують близько 59 тисяч одиниць. При установі діє бібліотека, а з січня 2019 р. друком виходить газета «Новгород-Сіверські старожитності» 4 рази на рік. До складу сучасного заповідного комплексу входять: Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім», що на території Спасо-Преображенського чоловічого монастиря; краєзнавчий музей, Триумфальна арка, Дитинець Новгород-Сіверського (городище / Замкова гора), Торгові ряди та склади, Успенський собор, Миколаївська церква. Осередок культури став платформою для проведення заходів, присвячених дослідженню давньоруської історії [2, с. 395–398; 8].

Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця» був заснований в 1993 р. з метою збереження та популяризації культурної спадщини Батурина, який в XVII–XVIII ст. слугував гетьманською столицею Лівобережної України. Історія заповідника починається з усвідомлення важливості Батурина як культурного і політичного центру, де розташовувалися резиденції гетьманів, адміністративні установи, церкви та інші важливі будівлі. У 1930-х рр. багато пам'яток були знищені, проте в 1990-х рр. почалися активні зусилля з відновлення історичної справедливості. Заповідник об'єднав під своєю опікою численні архітектурні пам'ятки, серед яких відновлений гетьманський палац, церкви та інші об'єкти, що свідчать про багатий історичний шлях цього населеного пункту та його околиць. Пам'яток, що знаходяться під охороною установи 35, але найбільш відомі та популярні серед відвідачів наступні: палац К. Розумовського, парк біля палацу гетьмана, Воскресенська церква-усипальниця К. Розумовського, будинок Генерального суду (будинок В. Кочубея), парк «Кочубеївський» [8; 10, с. 48–59].

Національний заповідник «Глухів» був відкритий в 1994 р. Глухів має давню історію, яка налічує понад тисячу років, був важливим культурним і політичним центром на Сіверщині. У XVII–XVIII ст. місто стало резиденцією гетьманів і адміністративним центром Лівобережної України. Однак, після численних військових конфліктів і змін у політичній ситуації, багато пам'яток було знищено, забуто. У 1990-х рр. місцеві жителі та історики почали активно відновлювати пам'ять про культурну спадщину Глухова, що призвело до створення заповідника. Нині установа охоплює 75 га міста, здійснює нагляд за 50 об'єктами, з яких 7 національного значення (Миколаївська церква, Київська брама Глухівських міських укріплень, Спасо-Преображенська церква, Трьох-Анастасіївська церква, Глухівський учительський інститут, Глухівська чоловіча гімназія та Пансіон Глухівської чоловічої гімназії) [9; 10, с. 60–74].

Історико-меморіальний музей-заповідник «Ганнина пустинь» був заснований в 2002 р., територіальне розташування якого припадає на хутір Мотронівка (нині – с. Оленівка), Борзнянського району, що на Чернігівщині. 1883 р. тут оселився П. Куліш із дружиною Ганною. Саме на хуторі у письменника з'явився задум роману «Чорна Рада», переклади Шекспіра, Гете, Байрона тощо. Уся територія заповідника 9,2 га. Тут свого часу були Т. Шевченко, І. Франко, О. Маркевич, М. Костомаров і інші. Особливе місце – поховання П. Куліша, його дружини Ганни, В. Білозерського. Загалом, створення музею-заповідника стало результатом зусиль місцевих краєзнавців і активістів, які прагнули зберегти культурну спадщину та популяризувати її серед молоді. Установа стала важливим центром для проведення культурних заходів, виставок і наукових конференцій [8].

Історико-археологічний музейний комплекс «Древній Любеч» був започаткований в 2008 р. й має на меті дослідження та збереження археологічної спадщини Любеча, одного з найдавніших міст України. Любеч відомий своєю історією ще з часів Київської Русі. Численні археологічні знахідки свідчать про його значення як торгового та культурного центру. У 1990-х р. археологічні розкопки в цьому місті та на його околицях активізувалися, що сприяло

усвідомленню його важливості в українській історії. Створення музею стало логічним продовженням цих досліджень, адже комплекс об'єднав не лише археологічні експонати, але й культурні артефакти, що відображають розвиток міста протягом століть. До складу історико-археологічного музейного комплексу «Давньоруське місто Любеч» входять наступні об'єкти: залишки валу середньовічної фортеці, городище «Замок», городище «Лисиця», поселення (посад-1, посад-2), Монастирище (місце знаходження Свято-Антоніївського монастиря). Пам'ятки архітектури: ближня й дальня печери Преподобного Антонія; Спасо-Преображенський собор; кам'яниця Полуботка [8; 10, с. 75–78].

Кожен із цих заповідників має свою унікальну історію заснування, пов'язану зі збереженням культурної спадщини Сіверщини та необхідністю популяризацією її історії серед сучасників. Звичайно, такі установи стикаються з низкою проблем, які ускладнюють їх функціонування та розвиток. Основні з них такі: війна в Україні (загрози для культурної спадщини, включаючи руйнування пам'яток або їх використання в якості військових об'єктів); недостатнє фінансування, котре обмежує можливості для проведення реставраційних робіт, утримання пам'яток і реалізацію нових проєктів; «зношеність» інфраструктури (багато історичних будівель потребують термінової реставрації та ремонту, але через брак коштів ці роботи часто відкладаються); екологічні проблеми (забруднення навколишнього середовища, зміни клімату та природні катастрофи можуть негативно впливати на стан пам'яток); брак кваліфікованих кадрів (існує потреба в фахівцях, які б могли проводити ґрунтовні наукові дослідження, але через низькі заробітні плати молодь шукає інші варіанти для роботи); відсутність сучасних технологій (відсутність цифрових архівів, віртуальних турів і інших інноваційних підходів); правові та адміністративні бар'єри (складнощі в отриманні дозволів на проведення реставраційних робіт або організацію заходів можуть гальмувати розвиток осередків культури). Відмітимо, що розмір державного фінансування історико-культурних заповідників залежить від кількох ключових факторів: економічна ситуація в країні (загальний стан економіки держави визначає можливості для виділення бюджетних коштів); потреби установ (варто надсилати керівним органам чітко сформульовані проєкти та плани); громадська підтримка (якщо суспільство активно підтримує ініціативи збереження культурної спадщини, то це може вплинути на рішення влади); міжнародні зобов'язання (участь у міжнародних проєктах); звіти та оцінка ефективності (прозорість використання коштів і результати діяльності заповідників можуть впливати на подальше фінансування) [10, с. 79–83].

Зауважимо, що всі ці проблеми потребують комплексного підходу до вирішення, включаючи залучення державних і приватних інвестицій, розвиток співпраці з міжнародними організаціями, а також активізацію роботи з громадськістю для підвищення обізнаності соціуму про важливість збереження культурної спадщини. Перспективи розвитку історико-культурних заповідників пов'язані з інтеграцією нових технологій в процеси популяризації культурної спадщини.

Висновки. Історико-культурні заповідники Сіверщини – це не лише «охоронці» пам'яток минулого, а й «активні учасники» сучасного культурного

життя. Вони сприяють збереженню історичної пам'яті, розвитку науки та освіти, а також популяризації української культури на міжнародному рівні. Збереження цієї спадщини є обов'язком кожного з нас, адже вона формує нашу ідентичність і зв'язок із минулим.

Література

1. Гаврилук С. Роль історико-культурних заповідників України в пам'яткоохоронній справі. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матеріали міжнародної наук.-теор. конф. молодих учених*, 20–21 квітня 2023 р. у 2 ч.: ч. 1 / за ред. Н. Рябухи та ін. Харків: Харківська державна академія культури, 2023. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22558/1/havryliuk_harkiv.pdf (дата звернення 12.10.2024).
2. Голуб А.А. Музейна справа Новгород-Сіверського: від початків до сучасності. *Роль підприємців і меценатів в розвитку населених пунктів рідного краю: історія і сучасність: матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції*, Житомир, червень 2024 р. С. 395–398.
3. Закон України «Про музеї та музейну справу» від 29.06.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-вр#Text> (дата звернення 13.10.2024).
4. Закон України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення 13.10.2024).
5. Кашаба О.Ю. Феномен історичного краєзнавства в контексті розвитку історичної науки. *Краєзнавство*. 2005. Вип. 1. С. 31–34.
6. Колієнко А.А. Історичне краєзнавство: поняття, функції, наукове підґрунтя. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том 15: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів*. 2023. С. 26–28.
7. Комунальний заклад Сумської обласної ради «Державний історико-культурний заповідник у м. Путивлі»: сайт. URL: <http://putivl-zapovidnyk.pp.ua> (дата звернення: 25.10.2024).
8. Музеї Чернігівщини: музеї, заповідники Чернігова та Чернігівської області: сайт. URL: <http://museum.cult.gov.ua/novhorod-siverskyj-muzej-zapovidnyk-slovo-o-polku-ihorevim/> (дата звернення: 02.11.2024).
9. Національний заповідники «Глухів»: сайт. URL: <https://nz-hlukhiv.com.ua> (дата звернення: 02.11.2024).
10. Охорона культурної спадщини історико-культурними заповідниками Чернігово-Сіверщини: монографія / за заг. ред. С.Ю. Зозулі; кол. авт.: Буренко В.М., Жукова С.П., Заліський О.С. та інші. Центр пам'яткознавства НАН України і Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Київ: О. Філюк, Центр учбової літератури, 2017. 128 с.

HISTORICAL AND CULTURAL RESERVES: VALUABLE MONUMENTS OF SIVERSHCHYNA'S PAST

Holub Anzhelika

graduate student and assistant of the Department of History, Law and Teaching Methods of the Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
Hlukhiv, Ukraine

e-mail: kolienkoanzelika@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5366-8561>

Abstract. Sivershchyna is a region within which the Chernihiv and Sumy regions of Ukraine are located. It is important for Ukrainian history, as various historical events took place here and

cultural identities were formed. **Purpose.** Comprehensive study of the value of the historical and cultural reserves of the Sivershchyna, in particular, their founding stories, structural objects, areas of activity, role in the preservation and popularization of regional history. **Methods.** The methodology of the scientific article is based on the principles of scientificity and historicism. General scientific methods of empirical and theoretical research were used to study the history of protected complexes in the region, the purpose of their functioning. **Scientific novelty.** The article elaborates the concepts of «historical local history», «region», «museum», «historical and cultural reserve». The importance of historical and cultural reserves in preserving the monuments of the Sivershchyna has been clarified. **Results.** The history of the establishment of cultural centers of the region was analyzed, namely: the National Architectural and Historical Reserve «Ancient Chernihiv» (1967), the National Historical and Cultural Reserve «Kachanivka» (1981), the State Historical and Cultural Reserve in Putyvl (1986), Novhorod-Siverskyi Historical and Cultural Museum-Reserve «The Tale of Igor's Campaign» (1990), National Historical and Cultural Reserve «Hetman's Capital» (1993), National Reserve «Hlukhiv» (1994), the historical-memorial museum-reserve «Hannyna Husty» (2002), the historical-archaeological museum complex «Ancient Liubech» (2008). Their structural objects, directions of activity are described. The main problems of the reserves of Chernihiv and Sumy regions have been clarified. An overview of the key ways of solving the difficulties in the functioning of such institutions was made. **Conclusions.** In the modern world, where globalization threatens unique cultural traditions, it is important to support and develop these institutions so that they remain «living witnesses» of the rich history of our region.

Keywords: historical local history, region, historical and cultural reserves, Sivershchyna, sights.

References

1. Havryliuk, S. (2023). Rol istoryko-kulturnykh zapovidnykiv Ukrainy v pamiatkookhoronni spravi [The role of historical and cultural reserves of Ukraine in monument preservation]. *Kultura ta informatsiine suspilstvo 21 stolittia: materialy mizhnarodnoi nauk.-teor. konf. molodykh uchenykh, 2 ch.: ch. 1 / za red. N. Riabukhy ta in. – Culture and information society of the 21 century: materials of international science and theory. conf. of young scientists, April 20–21, 2023 in 2 hours: part 1 / edited by N. Riabukhy and others.* URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22558/1/havryliuk_harkiv.pdf [in Ukrainian].
2. Holub, A.A. (2024) Muzeina sprava Novhorod-Siverskoho: vid pochatkiv do suchasnosti [Museum case of Novgorod-Siverskyi: from the beginning to the present]. *Rol pidpriemtsiv i metsenativ v rozvytku naselenykh punktiv ridnoho kraiu: istoriia i suchasnist: materialy Vseukrainskoi naukovo-kraieznavchoi konferentsii – The role of entrepreneurs and philanthropists in the development of settlements of the native region: history and modernity: materials of the All-Ukrainian scientific and local history conference, Zhytomyr, June 2024.* (s. 395-398) [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro muzei ta muzeinu spravu» vid 29.06.1995 (1995) [Law of Ukraine «On Museums and Museum Matters», 29.06. 1995]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-vr#Text> [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny» vid 08.06.2000 (2000) [Law of Ukraine «On Protection of Cultural Heritage», 06.08.2000]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> [in Ukrainian].
5. Kashaba, O.Iu. (2005). Fenomen istorychnoho kraieznavstva v konteksti rozvytku istorychnoi nauky [The phenomenon of historical regional studies in the context of the development of historical science]. *Kraieznavstvo – Local history.* Issue 1. (s. 31-34). [in Ukrainian].
6. Koliienko, A.A. (2023). Istorychne kraieznavstvo: poniattia, funktsii, naukove pidgruntia [Historical regional studies: concepts, functions, scientific basis]. *Rozvytok suchasnoi osvity i nauky:*

rezultaty, problemy, perspektyvy. Tom 15: Naukovi poshuky v konteksti vyklykiv i konfliktiv – Development of modern education and science: results, problems, prospects. Volume 15: Scientific research in the context of challenges and conflicts. (s. 26-28) [in Ukrainian].

7. Komunalnyi zaklad Sumskoi oblasnoi rady «Derzhavnyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk u m. Putyvli»: sait [Communal facility of the Sumy Regional Council «State Historical and Cultural Reserve in the city of Putivla»: website]. URL: <http://putivl-zapovidnyk.pp.ua> [in Ukrainian].

8. Muzei Chernihivshchyny: muzei, zapovidnyky Chernihova ta Chernihivskoi oblasti: sait [Museums of Chernihiv region: museums, nature reserves of Chernihiv and Chernihiv region: website]. URL: <http://museum.cult.gov.ua/novhorod-siverskyj-muzej-zapovidnyk-slovo-o-polku-ihorevim/> [in Ukrainian].

9. Natsionalnyi zapovidnyky «Hlukhiv»: sait [«Hlukhiv» national reserves: website]. URL: <https://nz-hlukhiv.com.ua> [in Ukrainian].

10. Okhorona kulturnoi spadshchyny istoryko-kulturnymy zapovidnykamy Chernihovo-Sivershchyny: monohrafiia (2017) [Protection of cultural heritage by historical and cultural reserves of Chernihovo-Sivershchyny region: monograph] / za zah. red. S.Iu. Zozuli; kol. avt.: Burenko V.M., Zhukova S.P., Zaliskyi O.S. ta inshi. *Tsentr pamiatkoznavstva NAN Ukrainy i Ukrainske tovarystvo okhorony pamiatok istorii ta kultury – The Center for Historical Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine and the Ukrainian Society for the Protection of Historical and Cultural Monuments*. Kyiv: O. Filiuk, Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

© Голуб Анжеліка, 2024

Стаття надійшла до редколегії 7.11.2024 р.